

Voedselkeuze van overwinterende Slechtvalken in de stad Groningen

Klaas van Dijk

Op de Groene Toren in Helpman overwintert al een aantal jaren een Slechtvalk *Falco peregrinus*. Meestal zit de vogel op de vensterbank van de bovenste etage. Op een gegeven zag ik hier de vleugel van een Kokmeeuw *Larus ridibundus* liggen. Dat moest een prooi van de Slechtvalk zijn, want dode Kokmeeuwen komen niet vanzelf op zo'n hoge vensterbank terecht. De waarneming was aanleiding om rond de Groene Toren gericht te gaan zoeken naar prooieresten. Het onderzoek werd in het voorjaar van 2009 uitgevoerd en de resultaten worden hieronder besproken. Daarnaast wordt ingegaan op het voorkomen van de Slechtvalken.

Gebied en methode

De wijk Helpman ligt in het zuidelijk deel van de stad Groningen. Grote delen van Helpman hebben een woonfunctie met vooral laagbouw. In het noorden van Helpman liggen een aantal oude parken met hoge bomen: het Sterrebos en park Groenestein. Oostelijk van het Sterrebos zijn in de jaren zeventig vier 65 meter hoge kantorenflats neergezet. De namen van de vier gebouwen zijn ontleend aan de kleur van de bovenzijde. De meest zuidelijke flat is de Groene Toren (53.12.11 N/06.34.54

O). Zo'n 130 meter ten noord-noordwesten hiervan staat de Rode Toren. De Gele en de Blauwe Toren liggen iets verder naar het noord-noordwesten. Deze twee flats worden niet of nauwelijks gebruikt door een Slechtvalk. Sinds kort staat naast de Gele Toren een nieuwe kantorenflat van 95 meter hoog. De Groene en de Rode Toren staan op de nominatie om binnen enkele jaren gesloopt te worden. Het gebied rond de Groene en de Rode Toren is vrij toegankelijk en bestaat uit bosjes en laag struikgewas met klimop, bloemenperkjes en grasvelden. Aan de westzijde bevindt zich een grote parkeerplaats. Aan de zuid- en oostzijde ligt het Helperdiepje en hier bevinden zich enkele wandelpaden. De website van Avifauna Groningen is doorzocht op waarnemingen van Slechtvalken in en rond de stad Groningen. Deze informatie is aangevuld met eigen waarnemingen en gegevens van andere vogelaars.

In 2009 werd tussen 21 februari en 25 april op vijftien dagen (één maal in februari, vijf maal in maart en negen maal in april) naar prooieresten gezocht. De meeste bezoeken vonden in het weekend plaats. In april werd ook in de avonduren op doordeweekse

dagen naar prooien gezocht. Het zoeken was vaak niet eenvoudig, want nogal wat resten lagen onder hopen bladeren of onder stekelige struiken. Gezien de staat werden regelmatig prooiresten gevonden die tijdens eerdere zoektochten over het hoofd waren gezien. Alle vondsten werden afgevoerd. Het dak van een laag gebouw verbonden aan de Groene Toren is op 7 april afgezocht. De vensterbanken op de hoogste etages zijn toen niet onderzocht. Braakballen werden nauwelijks gevonden en zijn niet in het onderzoek betrokken. De aan- of afwezigheid van Slechtvalken werd ook steeds genoteerd. Van iedere vondst werden notities gemaakt over staat (vers of oud), leeftijd en/of geslacht, de aanwezige onderdelen en eventuele bijzonderheden. Verder werd genoteerd of de prooirest bij de Groene of bij Rode Toren lag (vaak met nadere details zoals aan welke zijde, in welk bosje, op de parkeerplaats et cetera).

De niet direct op naam te brengen resten werden in enveloppen verzameld. Bij het determineren werden onder andere Brown et al. (1995) geraadpleegd. Daarnaast werd gebruikgemaakt van twee Duitse websites (www.gefiederkunde.de en www.vogelfedern.de), de website van Michel Klemann (www.michelklemann.nl/verensite/) en de website van het Slater Museum of Natural History (www.digitalcollections.ups.edu/slater/). Samen met Wim van Boekel heb ik de laatste onduidelijkheden weten op te lossen. Het totaal is een minimum omdat gewerkt is met elkaar uitsluitende gevallen conform Van Dijk (2001) en Drevitt & Dixon (2008). Hierbij is rekening gehouden met vindplaats,

staat, leeftijd, geslacht en gevonden onderdelen. De Groene Toren en de Rode Toren zijn beschouwd als twee vindlocaties zonder uitwisseling. Tot slot is aangenomen dat alle (resten van) dode vogels rond beide torens door een Slechtvalk waren geslagen.

Resultaten

Voorkomen

De eerste melding van een Slechtvalk op de Groene Toren was op 24 maart 2004. Ook op 25 en 26 maart zat een exemplaar op de Groene Toren, eveneens op 6 en 7 april. Op 16 april werd de Slechtvalk hier voor het laatst gezien, vliegend vanaf de Groene Toren naar park Groenestein. Daarna zat op 16 september voor het eerst weer een Slechtvalk op de Groene Toren. Het hele winterseizoen zat er regelmatig een exemplaar en de laatste voorjaarswaarneming was op 25 maart 2005. Ook in 2005/2006 (uiterste data 13 september en 21 april) en 2006/2007 (uiterste data 30 augustus en 29 maart) overwinterde een Slechtvalk op de Groene Toren. In alle vier seizoenen werd uitsluitend melding gemaakt van een adult (= na eerste-winter). Gezien de grootte (gemiddeld zijn vrouwen flink wat groter dan mannen) ging het steeds om een vrouw. Bij gebrek aan directe vergelijking bestaat hier echter geen zekerheid over. Alle meldingen hadden betrekking op één exemplaar. Alleen op 5 april 2006 cirkelden twee adulten (een man en een vrouw) rond de Groene Toren. In 2007/2008 werd op 3 september weer een Slechtvalk op de Groene Toren gezien.

Soort	aantal
Wintertaling <i>Anas crecca</i>	3
Waterhoen <i>Gallinula chloropus</i>	4
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	1
Scholekster <i>Haematopus ostralegus</i>	1
Kluut <i>Recurvirostra avocetta</i>	1
Goudplevier <i>Pluvialis apricaria</i>	1
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	4
Watersnip <i>Gallinago gallinago</i>	1
Houtsnip <i>Scolopax rusticola</i>	2
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	40
Stormmeeuw <i>Larus canus</i>	2
Stadsduif <i>Columba livia</i>	5
Houtduif <i>Columba palumbus</i>	4
Merel <i>Turdus merula</i>	5
Kramsvogel <i>Turdus pilaris</i>	2
Koperwiek <i>Turdus iliacus</i>	1
Kauw <i>Corvus monedula</i>	7
Zwarte Kraai <i>Corvus corone</i>	1
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	2
Totaal	87

Tabel 1. Prooiresten van Slechtvalk rond de Groene en de Rode Toren in het voorjaar van 2009.

Eerst ging het om één vogel (een grote adult), maar op 24 november werden voor het eerst twee Slechtvalken gezien. Vanaf die dag werden bijna altijd twee vogels gezien: een grote adulte vogel (vermoedelijk een vrouw) en een kleinere adulte vogel (vermoedelijk een man). Op 2 april werden ze voor het laatst samen gezien en op 10 april werd voor het laatst een solitaire vogel gezien (één op de Rode Toren). In 2008/2009 werden op de eerste datum (1 september) meteen al twee adulte vogels op de Groene Toren gezien. Ook dit seizoen zaten beide Slechtvalken, adulten van ongelijke grootte dus vermoedelijk een man en een vrouw, de hele winter regelmatig op de Groene Toren. Vaak zaten ze samen aan dezelfde kant op dezelfde vensterbank, soms tot op minder dan vijf meter van elkaar. Beide vogels zijn ook wel op de Rode

Toren gezien en een enkele maal zat één vogel op de Groene Toren en één vogel op de Rode Toren. Op 28 maart (Groene Toren, 19.30 uur) zijn voor het laatst twee Slechtvalken gezien en op 11 april (Groene Toren, 20.30 uur) is voor het laatst een solitaire vogel gezien. Vaak zaten één of beide vogels urenlang op dezelfde plek, maar één of beide vogels kon ook urenlang afwezig zijn. Gezien de waarnemingen in de avond- en ochtendschemer sliepen beide vogels hier 's nachts. In het lopende seizoen (2009/2010) werd op 15 september weer een Slechtvalk op de Groene Toren gezien. Tot half januari 2010 werd steeds maar één adult gezien. Gezien de grootte gaat het vermoedelijk om een man. Voor zover mij bekend is er in alle zeven seizoenen nooit een geringde Slechtvalk gezien. De Slechtvalk(en) zit(ten) bijna altijd op de vensterbank van de bovenste etage en stevast uit de wind.

Gevonden prooiresten

Tijdens de zoektochten werden in totaal 87 prooiresten verzameld en daarbij ging het om negentien verschillende soorten vogels (tabel 1). Kokmeeuw (N=40) was de talrijkste prooi met bijna de helft (46%) van het totaal. Het ging om 29 adulte (= na eerste-winter), zeven subadulte (= eerste-winter) en vier vogels van een onbekende leeftijd. Van de andere achttien soorten werden kleine aantallen gevonden, in alle gevallen minder dan 10% van het totaal. De meeste prooien lagen rond de Groene Toren en het merendeel lag er pal onder. Sommige prooiresten lagen aan de uiterste westkant van de parkeerplaats (60 meter van de Groene Toren). Eenmaal is rond de Blauwe Toren gezocht, maar dat leverde niets op. Rond het gebouw tussen de Rode en de Groene Toren lag weinig.

Op de eerste zoekdag (21 februari) werden 21 prooiresten gevonden. Hieronder bevonden zich veertien Kokmeeuwen. De zoekactie op het dak (7 april) leverde zeventien prooiresten op: Wintertaling (1), Waterhoen (2), Kluut (1), Goudplevier (1), Kievit (2), Watersnip (1), Houtsnip (1), Kokmeeuw (4),

FOTO: IPE WEEBER

Slechtvalk – Groningen Helpman – 14 maart 2008

Stadsduif (2), Houtduif (1) en Kauw (1). Het grootste deel van het dak was bedekt met asfalt en hier lag helemaal niets. Alle gevonden resten lagen op een lager deel van het dak dat bedekt is met grind. Bij de Groene Toren lag op 21 februari een Stadsduif met een groene ring (NL 2007 1602127). Gezien de staat van de overblijfselen was de vogel nog niet zo lang geleden geslagen. Deze postduif was in 2007 in Hilversum geboren. Volgens de eigenaar was hij kort na het uitvliegen nooit meer naar zijn hok teruggekeerd. Er werden maar zes poten van Kokmeeuwen gevonden.

Een deel van de prooien was (zeer) vers, in sommige gevallen met nog vers gestold bloed. Daarnaast werden resten gevonden die er al behoorlijk lang lagen. Veel van de resten op het dak lagen er vermoedelijk ook al enkele maanden of langer. Er werden drie adulte Kokmeeuwen gevonden die nog niet eens klaar waren met de slagpenrui. Op het dak lag een rechtervleugel waarvan de drie buitenste handpennen nog niet waren uitgegroeid. De vogel had een ruischema van 234555555, zie Ginn & Melville (1983) voor nadere uitleg. Diep onder het struikgewas

direct ten westen van de Rode Toren vond ik op 19 april twee rechtervleugels met eveneens nog niet compleet uitgegroeide handpennen. Door de vergane staat was het niet mogelijk een goed ruischema te noteren, maar in beide gevallen waren de buitenste handpennen nog niet (geheel) uitgegroeid. Onder normale omstandigheden horen dergelijke ruischema's bij Kokmeeuwen in de nazomer (augustus-september), en ze zijn vermoedelijk dus toen al geslagen. De Kluut (een opgedroogde schedel, twee poten en vier handpennen van de rechtervleugel) was eveneens sterk vergaan en was wellicht ook al in het najaar geslagen. Tot slot vond ik onder de struiken en oude bladeren enkele Kokmeeuwen die alleen nog bestonden uit wat schamele skeletresten. Het is goed mogelijk dat deze resten betrekking hadden op prooien uit het seizoen 2007/2008.

Discussie

De Slechtvalk is al een jaar of tien een vaste wintergast in de stad Groningen. Eerst was de A-toren in het centrum een vaste stek. Vanaf 1999/2000 overwinterde hier zes achtereenvolgende seizoenen (tot en met 2004/2005) een adult. De vogel is in de

beginjaren twee seizoenen intensief gevolgd en bleek vooral te leven van Stadsduiven (Van Dijk 2001). De afgelopen vier seizoenen (2005/2006 tot en met 2008/2009) wordt nog maar sporadisch een Slechtvalk op de A-toren gezien. En dat terwijl veel Groningse vogelaars, waaronder ikzelf, er wel altijd goed op zijn blijven letten. Eveneens wordt tegenwoordig bijna nooit meer een jagende Slechtvalk in het centrum gezien; dit in tegenstelling tot in de beginjaren. Mogelijk hebben de grootschalige wegvangacties van Stadsduiven in het centrum een rol gespeeld bij het verdwijnen van de A-toren als vaste locatie, maar zekerheid over deze verklaring is er niet.

Op de Groene Toren in Helpman zat in maart-april 2004 voor het eerst regelmatig een Slechtvalk. De Groene Toren was in de zes daaropvolgende winterseizoenen (2004/2005 tot en met 2009/2010) een vaste stek. In 2004/2005 waren er dus twee locaties met een onderlinge afstand van 2 km waar regelmatig een Slechtvalk zat. Op beide plekken zat een ongeringde adult, maar het is niet duidelijk of het om één of twee vogels ging. Op 5 december 2009 zag ik bijna gelijktijdig een adult op de A-toren en een adult op de Groene Toren. Ruiveren kunnen in dit soort gevallen uitkomst bieden of het steeds om hetzelfde of om andere individuen gaat, maar bij de A-toren zijn bij mijn weten nooit ruipennen gevonden. Onder de Groene Toren zijn wel ruipennen gevonden, maar die zijn nog niet onderzocht.

Twee seizoenen overwinterden twee adulte Slechtvalken op de Groene Toren: een vermeende man en een vermeende vrouw. Dit hoeft geen gezamenlijk overwinterend broedpaar te zijn, want adulte vrouwen tolereren de veel kleinere mannen en ze kunnen tot op enkele meters afstand bijeen zitten (Dekker & Ferwerda 2008). Gezamenlijk overwinteren van beide geslachten komt tegenwoordig op veel meer plekken in Nederland voor (Van Dijk 2000, Brandenburg & Riemersma 2002, Marcus 2005). Andere

Slechtvalken op de Groene Toren – 14 maart 2008

winterterritoria van Slechtvalken in de stad zijn mij niet bekend. Wel kan het moeilijk zijn zo'n vaste roestplaats te vinden. Slechtvalken in steden zoeken meestal de hoogste plekken op, maar zulke vogels zijn niet altijd goed zichtbaar vanaf de grond.

De lijst met prooiresten (tabel 1) maakt duidelijk dat vooral algemene stadsvogels zijn geslagen. 's Winters zitten in de stad Groningen enkele duizenden Kokmeeuwen en de soort is de meest talrijke watervogel tijdens de midwintertelling van de stad (eigen waarnemingen). Ook Kauw (de één na talrijkste prooi) is een algemene stadsvogel. De Kluut kan bij de vloeivelden van de Suikerunie zijn geslagen, want hier broeden jaarlijks meerdere paartjes (Olthoff 2008). In maart 2008 heeft Roland Jalving een aantal malen gezocht naar prooiresten rond de Groene Toren. Hij vond Houtsnip (1), Kokmeeuw (circa 5) en Stadsduif (1-2). Lazar Brinkhuizen zag in het najaar van 2007 drie Watersnippen op de vensterbank van de bovenste etage van de Groene Toren liggen. Daarnaast worden Kokmeeuw en Stadsduif een aantal malen gemeld als plukrest bij de Groene Toren en als prooi waar een Slechtvalk aan zat te plukken.

studies naar prooikeuze van in steden overwinterende Slechtvalken concluderen eveneens dat ze vooral Stadsduif eten (Cramp & Simmons 1982, Drevitt & Dixon 2008). Daarnaast vermelden Cramp & Simmons (1982) dat overwinterende Slechtvalken een zeer breed prooispectrum hebben en vooral die prooien slaan die talrijk in de omgeving voorkomen. In de Akerdijkse Plassen overwinterende Slechtvalken aten bijvoorbeeld vooral Wintertaling (Teunissen 1997) en een in Zierikzee overwinterend exemplaar at vooral Goudplevier (Van der Ende 2001, met aanvullingen). Twee op Griend overwinterende Slechtvalken aten in april vooral Rosse Grutto *Limosa lapponica* en Grote Stern *Sterna sandvicensis* (Oosterhuis & Kok 2003). Kokmeeuw werd veel minder gepakt, terwijl de soort er toen (tweede helft april) wel massaal aanwezig was.

Op 8 februari 2009 zag Roland Jalving op de derde etage van de Groene Toren een Slechtvalk die een verse Kokmeeuw aan het plukken was. Op hetzelfde moment zat de andere Slechtvalk op de bovenste vensterbank van de Groene Toren.

Het hoofdvoedsel van de Slechtvalken op de Groene Toren verschilt dus sterk van het hoofdvoedsel van de Slechtvalk op de A-toren. Daar was Stadsduif verreweg de talrijkste prooi (53%; N=19) bij de resten die in 2001 werden verzameld (Van Dijk 2001). De steekproef was veel kleiner dan bij de Groene Toren (N=87, tabel 1), maar aanvullende waarnemingen in het centrum bevestigen dat de Slechtvalk van de A-toren vooral Stadsduif op het menu had. Diverse malen werden jachtvluchten op een Stadsduif gezien en er zijn verschillende waarnemingen van een overvliegende Slechtvalk met een Stadsduif in de klauwen en van een Stadsduif plukkende Slechtvalk op zijn vaste plek op de A-toren. Destijds werd onder de A-toren eenmaal een geplukte Kokmeeuw gevonden, en onder de grote hoeveelheid veren en andere resten die toen boven op de toren waren verzameld, zat geen enkele veer of ander restant van een Kokmeeuw. Andere

Er zijn nauwelijks waarnemingen van bij en rond de Groene Toren jagende Slechtvalken. Dit kan komen door een relatief lage dichtheid aan waarnemers, of het kan een aanwijzing zijn dat de vogels vooral of deels buiten de stad jagen. Ieder winterseizoen verblijft op minder dan 100 meter van de Groene Toren een groep van 50-250 Kokmeeuwen. Ze zitten langs het Helperdiepje bij de kruising van de Bachlaan met de Haydnlaan, met vaak de hoogste aantallen in de tweede helft van de middag. Maar ik heb er nog nooit een Slechtvalk op zien jagen en waarnemingen van anderen zijn me ook niet bekend. Willem-Pier Vellinga ziet met enige regelmaat over zijn huis aan de Groenesteinlaan een Slechtvalk naar het zuidoosten vliegen. Alco van Klinken heeft een aantal malen een Slechtvalk vanaf de Groene Toren langs de Helperzoom naar het (zuid)oosten zien vliegen en er zijn in dit deel van de stad meer waarnemingen van in die richting overvliegende Slechtvalken. Mogelijk ligt het jachtgebied dus gedeeltelijk buiten de stad, bijvoorbeeld in het weidegebied bij de Noorderzanddijk (2 km ten zuidoosten van de Groene Toren). Daar komen bijna alle soorten voor die op de prooilijst staan.

Daarnaast is bekend dat Slechtvalken in stedelijke gebieden ook 's nachts jagen en daarbij profiteren van kunstmatige lichtbronnen (Marconot 2003, DeCandido & Allen 2006, Verbelen 2008). Waterhoen en Houtsnip zijn typische nachttrekkers en wijzen erop dat de Slechtvalken van de Groene Toren wellicht deels 's nachts jagen. Kokmeeuwen worden ook 's nachts wel bejaagd (Kladny 2001) en op webcambeelden is te zien dat een Slechtvalk ver na de avondschemer met een geslagen Kokmeeuw aankomt (Jan van Dijk, Werkgroep Slechtvalk). Het Sontplein bij de McDonalds (1,5 km naar het noorden) en de Grote Markt (2 km naar het noord-noordwesten) zijn plekken waar na de avondschemer Kokmeeuwen rondhangen (Nienhuis 2003). Het is goed mogelijk dat een Slechtvalk hier op Kokmeeuwen jaagt. 's Nachts jagen kan ook verklaren waarom nauwelijks jagende Slechtvalken boven de stad worden gezien. Daarnaast kan een deel van de Kokmeeuwen tijdens de ochtend- en avondslaaptrek zijn geslagen.

Er blijven dus nog enkele vragen over, met name over het jachtgebied. Het open weidegebied bij de Noorderzanddijk ligt het dichtst bij de Groene Toren en hier worden Slechtvalken gezien. Ook bij de vuilstort (3 km naar het oosten) worden Slechtvalken gezien, maar voor beide gebieden is onduidelijk of het om vogels van de Groene Toren gaat. Er zijn diverse waarnemingen van vogels die vanaf de Groene Toren in zuidoostelijke richting vliegen, en vice versa, terwijl er nauwelijks waarnemingen zijn van naar westelijke of noordelijke richtingen wegvliegende vogels. Bij de vloeivelden van de Suikerunie (ruim 4 km ten westen van de Groene Toren) worden regelmatig Slechtvalken gezien en de geslagen Kluut zou ervandaan kunnen komen. Wel liggen winterterritoria soms op korte afstand van elkaar. Op Schiermonnikoog (circa 40 km²) worden tijdens de midwinterperiode tot zeven Slechtvalken geteld (eigen waarnemingen). In de Friese Greidhoeke (circa 400 km²) werden zo'n 33 winterterritoria gevonden (Brandenburg & Riemersma 2002) en

in en rond Amsterdam (circa 650 km²) ging het om 28 winterterritoria (Marcus 2005). Nader onderzoek zal moeten uitwijzen hoe de situatie in en rond de stad Groningen is.

Enkele kanttekeningen

Bij mijn onderzoek aan prooiresten zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen. Zo blijft van (zeer) kleine prooien weinig over. De restanten, meestal onopvallende bruine veertjes, verdwijnen snel en zijn moeilijker te vinden dan de restanten van grotere prooien. Kleinere prooien komen wel goed naar voren bij het uitpluizen van braakballen (Oro & Tella 1995, Van Dijk 1997), maar braakballen zijn niet verzameld. Daarentegen worden grote prooien ter plekke geplukt en opgegeten en de plukrest blijft daar dus liggen. Slechtvalken kunnen zeer forse prooien pakken, bijvoorbeeld Aalscholver *Phalacrocorax carbo*, Rotgans *Branta bernicla* en Bergeend *Tadorna tadorna* (Van Geneijgen 2002, Dekker 2010). Zilvermeeuw *Larus argentatus* is ook te zwaar om naar de Groene Toren te vervoeren, maar er worden af en toe op Zilvermeeuwen jagende Slechtvalken bij de vuilstort gezien. Gezien de waarnemingen van in die richting vliegende vogels kunnen dit Slechtvalken van de Groene Toren zijn. Dekker & Ferwerda (2008) pleiten daarom voor directe observaties aan jagende Slechtvalken omdat alleen dan een zuiver beeld wordt gekregen van het dieet. Vermoedelijk geldt dit vooral voor winterterritoria in open gebieden, want daar worden prooien vaak meteen ter plaatse geplukt en opgegeten. Overwinterende Slechtvalken in stedelijke territoria vervoeren hun prooien naar vaste roestplaatsen, meestal op hoge bouwwerken, en daar zijn de resten makkelijker te verzamelen.

Dankwoord

Dankzij de medewerking van Roshano Rosiek (technische dienst van de Belastingdienst) mocht ik de Groene Toren binnenkomen om samen met hem het dak op prooiresten te onderzoeken. Verder dank aan Wim van Boekel, Dušan Brinkhuizen, Lazar Brinkhuizen, Jan van Dijk, Roland

Jalving, Alco van Klinken en Willem-Pier Vellinga voor hun hulp en medewerking. Tot slot dank aan iedereen voor het doorgeven van waarnemingen op de website van Avifauna Groningen.

Literatuur

- Brandenburg, E. & I. Riemersma 2002. Winterterritoria van de Slechtvalk in de Greidhoeke. *Twirre* 13: 95-97.
- Brown, R., J. Ferguson, M. Lawrence & D. Lees 1995. *Vogelsporen*. Baarn.
- Cramp, S. & K. Simmons 1982. *The birds of the Western Palearctic, deel 2*. Oxford.
- DeCandido, R. & D. Allen 2006. Nocturnal hunting by Peregrine Falcons at the Empire State Building. *Wilson Journal of Ornithology* 118: 53-58.
- Dekker, D. 2010. Rotgans en Bergeend als prooi van Slechtvalk. *De Takkeling* 18: 85-89.
- Dekker, D. & A. Ferwerda 2008. Slechtvalken in Noard-Fryslân Bûtendyks. *Twirre* 19: 2-10.
- Drevitt, E. & N. Dixon 2008. Diet and prey selection of urban-dwelling Peregrine Falcons in southwest England. *British Birds* 101: 58-67.
- van Dijk, J. 1997. Informatie uit braakballen van Slechtvalken. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 3 (1): 6-8.
- van Dijk, J. 2000. Zwolse Slechtvalken op middelbare leeftijd. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 6 (2): 6-10.
- van Dijk, K. 2001. Overwinterende Slechtvalk in het centrum van de stad Groningen in 1999/2000 en 2000/2001. *De Grauwe Gors* 29: 112-116.
- van den Ende, G. 2001. Overwinterende Slechtvalken in Zierikzee. *De Takkeling* 9: 78-82.
- van Geneijgen, P. 2002. Broedseizoen 2002 van Slechtvalken in Nederland. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 8 (1): 2-6.
- Ginn, H. & D. Melville 1983. *Moult in birds. BTO guide* 19. *Tring*.
- Kladny, M. 2001. Slechtvalk jaagt 's nachts op Kokmeeuwen. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 7 (2): 11.
- Marconot, B. 2003. *Comportement de chasse nocturne du Faucon Pèlerin à Belfort. Ornithos* 10: 207-211.
- Marcus, P. 2005. Overwinterende Slechtvalken in Amsterdam en omgeving. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 11: 8-15.
- Nienhuis, J. 2003. Nachtelijk foeragerende Kokmeeuwen in het stadscentrum van Groningen. *Limosa* 76: 75-78.
- Olthoff, M. 2008. Broedvogels van de vloeivelden van de Suikerunie Groningen. *De Grauwe Gors* 36: 110-116.
- Oosterhuis, R. & J. Kok 2003. Voedselkeuze van Slechtvalken op Griend. *Twirre* 14: 105-108.
- Oro, D. & J. Tella 1995. A comparison of two methods for studying the diet of the Peregrine Falcon. *J. Raptor Research* 29: 207-210.
- Teunissen, B. 1997. Slechtvalken in de Akerdijkse Plassen. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 3 (1): 4-5.
- Verbelen, D. 2008. Wie weet wat de Slechtvalk ('s nachts) eet? *Natuur.oriolus* 73: 108-119.

Klaas van Dijk
Vermeerstraat 48
9718 SN Groningen
Tel. 050-3182924
E-mail: klaas.vdijk@hetnet.nl

